

MALÍNSKÝ KŘEN

Malínský křen patří k známým a vyhlášeným odrůdám, které byly svého času proslulé i daleko za našimi hranicemi. Podobně jako třeba u znojemských okurek (viz též Bio č. 6/2008) se v nich ideálně spojovaly vlastnosti odrůdy s podmínkami prostředí v daném místě, aby vznikl jedinečný produkt. U křenu z Malína u Kutné hory to byla jeho výtečná chuť – ostrá a zároveň sladká.

Pro čtenáře měsíčníku Bio jsme se rozhodli vybrat výňatky ze sepsání malínského faráře p. Ignáce Patáka z roku 1873 nazvané *Pěstování křenu v Malíně*. Jeho text obsahuje množství historicky cenných údajů a je zároveň prodchnut velkým obdivem a láskou spisovatelovou k malínskému křenu. Autor sám křen pěstoval a jistě dobře znal i mnoho ostatních křenovek v okolí, situaci kolem jeho pěstování, sklizně i prodeje. Patáková stať je dosti rozsáhlá, v originále má dvacet pět stran (malého formátu). Autor se v ní zabývá zevrubně půdou pro křen, tím jaké použít sazenice k sadbě, jak křenovku zakládat, jak křen pěstovat a sklízet, jak se vázal na prodej a uchovával, co mohlo křenovku zničit i jací byli největší nepřatelé, tedy škůdci křenu. Ocitujeme zde z ní jen některé části. Přes určitou starobylost a několik archaických výrazů je text dobře srozumitelný, velmi výstižný a čtivý, ba místy až lahodný, můžeme-li použít tento výraz. Pravopis jsme ponechali původní, byť nemusí být plně v souladu s dnešními pravidly. Proložení písmen v částech textu zdůrazněných autorem jsme nahradili písmem tučným, celkově je, jak již uvedeno, text zkrácen. Stať obsahuje i několik perokreseb nářadí používaného při produkci křenu.

Pěstování křenu v Malíně

sepsal **P. Ignác Paták**, farář v Malíně

Křen, chřen (lat. armoracia, něm. Krän, Krenn, Kreen, Meerretig), vlastně: **kořen**.

Křen zastává u mnohých pokrmů místo koření; dráždí vývin žaludečních šťáv a podporuje záživnost.

Kdo by neznal rozdíl mezi uzenkami s křenem a bez něho? Pravou pochoutkou jest křen při mase hovězím, vepřovém, telecím, při uzenině a jaternicích. Zevnitř užíván, zastává křen místo náteků, požívání jeho s medem a řechou hojí plicní neduhy.

Slovem: **křen jest kořením i lékem**, každá kuchyně, i ta latinská, ho miluje.

Štěpný křen pěstuje se na nemnohých místech; větší část obecnstva bere za vděk křenem divokým.

Nejznámější křeny u nás jsou: **pruský** (v pruském Slezsku u Lohnice - Liegnitz), **bavorský** (u Norimberka), **temešvářský** (v Banátu), **hradecký**, **trojský** aj.

Malínský křen však evropské pověsti požívá – a to vším právem.

Nebo žádné z výše jmenovaných míst nepodává křenu, v němž by sladkost, vůně a příjemná čpavost v takovém souměru se nalézaly, jako v křeně malínském. Bavorský a hradecký křen vyniká sice sladkostí, ale nemá ani vůně ani čpavosti, kdežto pruský příjemné chuti postrádá. Že k docílení dobrého křenu na povaze půdy mnoho záleží, nelze upříti,

ale i to jest jisté, že ze špatného semene i na nejlepších polích malínských jen špatný křen se urodí a že by i jinde dobrý křen se dařil, kdyby se moudře pěstoval.

K docílení silného a spolu chutného křenu jest zapotřebí:

1. **příhodné půdy,**
2. **dobrého semena,**
3. **pečlivého vzdělání a pěstování.**

1. Půda.

Křen miluje vyhnojenou ornici hlubokou a kyprou, tudíž, **píščito-hlinitou neb píščito jílovitou**. Čerstvý hnůj zvířecí teprv v druhém roce blahodárně účinkuje, v prvním roce však nutí očka pod korunou, aby hnala nové postranní kořínky (obnože) čímž se stane, že kořen od matky vyhnějíci zeslábne a pouze silná hlava podobná celeru – s pazourky se vydobude. Vepřový hnůj škodí křenu a hubí jej. Nejprospěšnější hnojivo jest kompost nejen proto, že již shnilé mrvy křenovce se

Plevelem zarostlý porost křenu v zimě

Květenství, list a kořen křenu na vyobrazení ze staré bylinářské knihy (dle F. Dlouhého)

dostane, ale i proto, že země, namoklými kořeny každoročně z pole odnešená, se nahradí. Dobře účinkuje též moučka z kostí, řepkové pokrutiny a guano...

Křen miluje **výsluní**, a protož hospodářové, již nejraději věnují křenu nejnepotřebnější místo v zahradě – stinné, vlhké, kamenité parcelky – nikdy ani silného ani dobrého křenu se nedočkájí. V mokřích půdách jakož i ve výhorech matky strouchniví, křenovka brzy vyhyne.

Dle zvláštnosti půdy jest i barva kůže křenové (kůry) rozličná. Převládá-li písek neb jílka, jest kůra bílá, převládá-li červená hlína neb žlutá, jest i kůže nažloutlá neb načervenalá; v naplaveninách tedy v zemi huminové, jest barva kůže popelavá: Říkáme však: Křen, bílý jako šátek, žlutý jako vosk, avšak i popelavá pokrývka vodou se očistí a křen vypadá opět jako šátek nebo jako vosk....

II. Sazenice (matka)

Rozličné jsou druhy křenu i v okolí malínském.

1. **Divoký**, nazvaný **černák**, křen to pevný, štíplavý, bez sladkosti. Pozná se již při vzrůstu dle mdle zelených listů a po vykopání dle červeného kohoutku a dle červených, jako dýmem očazených vroubků na kořenech pod čoučkou. (Čoučkou nazývá se vršek kořena, podobný vršku u řepy, jenž se uřezává.)

Tento černák plemeni se rychle a zničí v několika letech veškerý křen štěpný; nebo z každého obnože,

➤ byť by byl tenký co vlásek, vyžene v hloubi vodorovný prut na sáh dlouhý, z každého oka této sáhodlouhé matky vyroste z přímá nahoru jako u pýře nový kořínek a jelikož pod každým očkem vláskové kořínky se do hloubky spouští, a tyto druhým rokem matkami se stanou, bujně takovýto černák, až všecken štěpný křen vyhubí.

Černák se nesází — leč neopatrností aneb z vedlejšího pole pod mezí do křenovky se dostane. Tu ovšem platí v pravém smyslu slova přísloví: Principiis obsta, v počátku zatni žílu; takovýto vetřelec musí se pořádně, úplně vykopat v podzimku...

2. Horší druh křenu jest tak zvaný **zelenáč**. Známky jeho jsou: při vzrůstu zoubkovité listí, při vykopnutí zarmoutí hospodáře, nebo místo kořene vykopne celer, stojící na několika tenkých obnožích, vulgo nožkách. Dokud zelenáč v zemi schován jest, zdá se dle čocky býti tlustý a hospodář počítá zaň aspoň desítník, a nastojte, po vykopnutí vidí před sebou celer za trojník. Zelenáč čpí též silně a při tom jest také — hořký...

3. Nejhorší křen jest tak zvaný **proužkovaný**. Má černou duši aneb aspoň černý prstýnek okolo duše; nemá chuti, leč že

A křen na perokresbě

zapáchá zeminou. Pod struhadlem objeví se co modrá zsinálá kaše vodnatá, tak že věru již pohled na naň odporný jest...

4. Čtvrtý druh, sešlechtěný, štěpný jmenuje se **hradák** a v prvních třech nebo čtyřech letech svého vzrůstu **novosád** aneb **mandlový**. Tohoto musí se tedy použít k sazbě, sazenice taková jmenuje se matka. Z ní pak vyrůstá přímo vzhůru u každého oka — kořen jeden, rovný jako

Skutečný kořen a list z domácí zahrádky

(FOTO: P. Dostálek)

svíčka, hladký od matky až k čocke stejně silný. Uzářlý kořen křenu rozřeže se na dva až tři kusy stejně dlouhé... a každý tento kus slove matkou...

Matka čili sazenice má mít málo oček; dvě postačí úplně. Kolik oček, tolik kořenů... Za matku hodí se jen kořeny vyztřelé, rovné, bez poškrvny. Je-li kořen silný, dá se jednoduše, je-li slabší, přidají se ještě jeden neb dva kousky stéblem slámy v otýpčičku se svážou. Otýpky tyto slejí se v zemi v jedinou matku a bývají úrodné.

Kopa nejlepších matek a nejsilnějších stojí obyčejně 5 až 6 zl, slabší matky nejpěknějšího druhu 4 až 4 zl. 50 kr. a kopa otýpčiček 3 zl. r. č.

Poněkud uvadlá matka klíčí bujněji, ano i zmrzlá matka může se vsadit, poněvadž v zemi rozmrzne a oživne. Matky se řežou za jasného dne, aby se každá skvrna pozorovat mohla; při svíce přehlédne se lehký černavý skvrna — zárodek to proužkovaného křenu — i též nachový koutek a hospodář by si jen znečistil novou křenovku svou již v zárodku.

III. Vzdělání a pěstování.

a) Zakládání křenovky, sázení.

V listopadu, když byl kořen úplně vyztřelá zakládá se — připustí-li tomu povětrnost — křenovka. Při mírném počasí může se kteroukoli dobu zimní křen sázeti i z jara do konce března. Pozdě sázená matka pak ovšem později z oček vyžene prejty (budoucí kořeny)...

b) Pěstování.

Ku konci března aneb začátkem dubna zryje se křenovka jen tak hluboko, aby se matky nevyruly... V měsíci červnu skope se zvláštní motykou nazvanou krace všecka tráva, aby neujímala křenu vláhy a síly; při čemž pozor dáti se musí, aby vylízající prejty se neskoply a vůbec neporouchaly.

Prvním rokem po založení křenovky nechají se všechny tyto prejty státi a neprotrhávají se proto, aby se matkou nehnulo, pokud se pevně v zemi neusadila; ale druhým rokem již, zvlášť pak v dalších letech může hned při prvním okopávání v červnu, při druhém okopávání koncem července pak musí se protrhávati.

Protrhává se takto: Zem se krací od prejtu odhrne a tu se nám objeví prejty silnější a slabší. **Jeden neb dva nejsilnější prejty** nechají se státi, slabší však vsměs, jeden po druhém se vyškubnou, vytrhnou.

Zvlášť po vlaze utrhnou se kořínky až u samé matky a všechna síla z matky pak žene pouze do pozůstalého kořene. Zde se potvrzuje přísloví: „Co jest husté, není tlusté“ — a hospodář nedbalý sklízí mnoho kořínků, ale žádný kořen.

Při protrhávání má hospodář obzvlášť pilně přihlížeti; neb dělník mnohý, aby se shýbat nemusel, raději zem ku křenu přihrne, aniž byl tenké kořínky odstranil. Při sklizení, když z jedné jámy místo jednoho kořene vyletí jich pět až deset, tu již pozdě hubovati na dělníky...

Okopáváno budiž opatrně, aby se lupeň neotlouklo a nepolámalo, jelikož ono k vzrůstu křenu nejvíce napomáhá; jest takřka plícemi a spolu ústy, jimiž ze vzduchu potravu bere...

Za sucha okopávají a protrhávají není radno, poněvadž kořen lehce vadne a tenké kořínky se nevytrhnou, nýbrž jen přetrhnou a dále rostou. Vyskytne-li se nějaký černák, vytrhne se bez milosrdenství při prvním i druhém okopávání a roste-li znovu, vykopá se při sklizení...

Pěstování křenu v Malíně vyšlo ve Sborníku hospodářském. Novoročence „Matice Rolnické“. Redaktoři Miloslav J. Haněl a František Špatný. V Praze. Nákladem „Matice Rolnické“, 1873

Petr Dostálek

DOKONČENÍ PŘÍŠTĚ